

УДК 343.97(477)

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1288922>

С.П. ПОНОМАРЬОВ,

докторант Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, м. Харків, Україна; e-mail: sergiov@i.ua

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

S.P. PONOMAREV,

Doctoral Candidate, Kharkiv National University of Internal Affairs, Ph.D. in Law, Kharkiv, Ukraine, e-mail: sergiov@i.ua

BASIC SECTORS OF ACTIVITY OF THE STATE IN ENSURING SECURITY AND DEFENSE OF UKRAINE

Постановка проблеми

Ситуація, що склалася на території Сходу України внаслідок агресії Російської Федерації та окупації Криму, змусила звернути увагу влади на вдосконалення та покращення діяльності сектору безпеки, хоча це питання викликало чимало дискусій і обговорень з боку науковців та практиків ще з часів здобуття Україною незалежності. Незадовільний стан правопорядку в державі, виникнення реальних загроз суверенітету, зростання загрози безпеці суспільства, низький рівень соціального забезпечення населення дозволяє дійти висновку про необхідність розробки та запровадження чітких напрямків діяльності державних органів та структур у сфері забезпечення безпеки та оборони України. Безпека та стабільність держави зазвичай досягається шляхом злагодженої взаємодії всіх суб'єктів апарату держави. Крім того, важким є встановлення, яка саме зі сфер державної діяльності найбільше потребує змін та удосконалень, адже всі вони взаємопов'язані та взаємозалежні.

З цього приводу за результатами міжнародного дослідження реформи сектору безпеки в Україні Олікер О. (Oliker O.), Лінн Е. Девіс (Lynn E. Davis), Кіт Краун (Keith Crane), Ендрю Радін (Andrew Radin) та ін. запропонували зміни, щоб заповнити наявні прогалини способами, які узгоджуються з євроатлантичними стандартами і підходами. До таких автори віднесли роз'яснення ролей і обов'язків Президента, Кабінету міністрів, Міністерства оборони та Генерального штабу; поліпшення координації та прозорості

між міністерствами і відомствами сектору безпеки; реорганізації та розширення прав і можливостей Міністерства оборони [1].

Також слід зазначити, що Дилан Хендріксон (Dylan Hendrickson) Анджей Каркоська (Andrzej Karkoszka) ще в 2002 році зазначали, що "міжнародне співтовариство прагне більш комплексно реагувати на насильницькі конфлікти і проблеми безпеки, з якими стикаються держави. Реформа сектору безпеки є частиною спроби розробити більш узгоджені рамки для зниження ризику того, що слабкість або невдача держави приведуть до безладу і насильства. Реформа сектору безпеки спрямована на те, щоб допомогти державам підвищити безпеку своїх громадян" [2].

Щодо України, то основні напрями діяльності держави у сфері забезпечення безпеки і оборони розглядалися О.М. Бандуркою стосовно ролі правоохоронних органів у зміцненні фінансової безпеки держави, В.В. Сокуренок щодо державної безпеки, В.А. Ліпканом в науковій добірці з проблем національно-безпекознавства, О.М. Литвиновим стосовно зовнішніх корупційних загроз безпеці України та ін., але зазначена політико-економічна ситуація потребує додаткового дослідження основних напрямів забезпечення безпеки та оборони України. Тому метою дослідження є встановити основні напрями діяльності державного апарату у сфері забезпечення безпеки і оборони України, з урахуванням змін законодавства та внутрішньої та зовнішньої політики держави, стану економічного й соціального розвитку.

Внутрішня та зовнішня безпека держави як основні види її безпеки

Виходячи з цього, вважаємо за доцільне визначити такі основні види безпеки, як внутрішня та зовнішня безпека держави, що включають в себе такі складові, як: економічна, соціальна, екологічна, політична та інформаційна безпека, що і є метою статті. Внутрішню та зовнішню безпеку можна об'єднати поняттям національної безпеки. Закон України «Про основи національної безпеки України» визначає національну безпеку як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, охорони дитинства, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондів ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам.

Суб'єктами забезпечення національної безпеки є: Президент України; Верховна Рада України; Кабінет Міністрів України; Рада національної безпеки і оборони України; міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; Національний банк України; суди загальної юрисдикції; прокуратура України; Національне антикорупційне бюро України; місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування; Збройні Сили України, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування, утворені відповідно до законів

України; органи і підрозділи цивільного захисту; громадяни України, об'єднання громадян [3].

Головна роль у забезпеченні безпеки в державі та ефективному функціонуванні сектору безпеки належить Президенту України, як главі держави, Верховній Раді України та уряду, оскільки саме вони визначають та реалізують державну політику у цій сфері. Їх керівна роль у відносинах з іншими органами та структурами сектора безпеки повинна полягати у наданні ефективних і діючих розпоряджень, прийнятті законів та підзаконних нормативно-правових актів, контролі діяльності органів та структур, що забезпечують безпеку в державі, сприяння належному матеріально-технічному забезпеченню державних органів тощо.

Як зазначає О.М. Бандурка, концепція національної безпеки України повинна забезпечувати:

- єдність принципів формування і проведення державної політики національної безпеки;
- поєднання підходів до формування відповідної законодавчої бази, підготовки доктрин, стратегій, концепцій, державних і відомчих програм у різних сферах національної безпеки.

Глибокі процеси глобалізації та регіональної інтеграції призводить до розмивання національного суверенітету й інтернаціоналізації зовнішніх і внутрішніх загроз держави [4, с.14].

На сьогодні значна частина міжнародних організацій, НАТО та Європейський Союз у практичній діяльності вже не розрізняють оборону і безпеку, називаючи їх сектором безпеки, під яким вони розуміють сукупність усіх органів і сил, обов'язок яких полягає у захисті суспільства, держави та її інститутів. До його складу належать стрижньові структури, такі, як збройні сили, правоохоронні органи, воєнізовані формування, органи розвідки та безпеки, митна служба, берегова охорона і прикордонна служба, а також ті інститути, які формулюють, здійснюють і контролюють політику внутрішньої та зовнішньої безпеки. ЄС та Європейська Парламентська Асамблея поділяють сектор безпеки на чотири головні складові: оборона, поліція, розвідувальні органи та керівництво кордонами [5]. Враховуючи світовий досвід, пропонується таке його визначення: сектор безпеки України – це сукупність державних органів та організацій, які покликані гарантувати безпеку особи, суспільства та держави.

Досліджуючи напрямки діяльності держави в сфері забезпечення безпеки і оборони, доцільно визначити найголовніші та основні функції держави взагалі. Так, В.С. Нерсесянц пропонує віднести до основних функцій держави правотворчу,

правозастосовну, правоохоронну та зовнішньо-державну функції. При цьому три перші вважаються внутрішніми функціями, пов'язаними із забезпеченням внутрішнього суверенітету держави, а четверта – зовнішньою функцією, яка характеризує забезпечення зовнішнього суверенітету держави. Вчений зазначає, що внутрішні і зовнішні функції держави тісно взаємопов'язані, доповнюють і підкріплюють одна одну [6, с.67–68]. Ми підтримуємо це твердження, оскільки неможливо уявити розвиток і функціонування держави хоча би без одного із запропонованих елементів.

Пріоритетні напрямки забезпечення безпеки і оборони держави

Для запобігання зовнішніх загроз при організації функціонування апарату державних органів всередині держави, безумовним пріоритетом у діяльності держави має бути:

- підвищення рівня соціального захисту населення;
- робота в сфері розвитку освіти і науки;
- економічне забезпечення;
- політична рівновага;
- ефективна діяльність правоохоронних органів та ін.

Пріоритетами соціальної політики держави є створення умов для розвитку трудового потенціалу народонаселення, формування середнього класу, недопущення надмірної диференціації населення за рівнем доходів, надання адресної підтримки незахищеним верствам населення, всебічний розвиток освіти, культури, поліпшення охорони здоров'я населення. Основною метою державної політики сьогодні є збереження соціальної спрямованості і економічного зростання [7, с.235]. У найзагальнішому розумінні соціальна безпека – це стан гарантованої правової та інституційної захищеності життя важливих соціальних інтересів людини, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх загроз. При цьому значення критеріїв соціальної захищеності настільки важливе, що їх порушення становлять загрозу для національної безпеки країни. Дефіцит соціальної безпеки загрожує втратою соціальних норм, зростанням нетерпимості, екстремізмом і насильством в суспільстві. Він не тільки несе серйозні негативні наслідки для здоров'я, добробуту та соціального благополуччя людей, але й знижує ефективність функціонування економічної системи. Зростання соціальних протиріч дозволяє розглядати соціальну безпеку в якості невід'ємної складової компонента національної безпеки України, який

перебуває в єдності з економічною, політичною інформаційною та екологічною безпекою [8, с.35]. При цьому тіньова економіка (економічні процеси, що приховуються її учасниками, не контролюються державою і суспільством, не фіксуються в повному обсязі державною статистикою) в Україні створює реальну загрозу національній безпеці та демократичному розвитку держави, негативно впливає на суспільне життя: економіку, політику, соціальну та правову сфери, громадську свідомість, міжнародні відносини тощо [4, с.15].

Важливим елементом у забезпеченні безпеки держави є демографічна складова, що відображає стан захищеності населення і держави в цілому. Так, відтік працюючого, освіченого населення за кордон тягне за собою спад економічного зростання та становить загрозу для держави. А також впливає не тільки на рівень розвитку, а й на зовнішньоекономічні та зовнішньополітичні зв'язки, адже інвестування, фінансова підтримка з боку іноземних держав залежить саме від стабільності в середині конкретної держави, уміння державних органів здійснювати якісну нормотворчу діяльність, дотримуватися та контролювати дотримання законодавства аби кожен конкретний громадянин відчував підтримку з боку держави.

Наступним, особливо актуальним напрямком у забезпеченні безпеки і оборони в державі, є стан протидії корупції. Корупція в Україні досягла такого рівня, що корупційні зв'язки проникли до найвищих щаблів державного апарату. Економічно розвинені країни світу відкрито заявляють про недопустимий стан корупції в Україні, оскільки корупція є інструментом гальмування у всіх сферах життєдіяльності держави: соціальної, економічної, політичної, екологічної тощо. Крім того, корупцію слід розглядати не лише як внутрішню, а й зовнішню загрозу, що підриває державний суверенітет України. Так, О.М. Бандурка зазначає, що Україна має низку зовнішньополітичних проблем. Зокрема, спостерігається економічна залежність від міжнародних фінансових кіл; економічна залежність від іноземних країн, насамперед, Російської Федерації, потенційно небезпечних своїми експансіоністськими зазіханнями; спостерігається незавершеність вирішення питання стосовно євроінтеграції та інтеграції до систем колективної безпеки; наявні потенційні територіальні претензії з боку деяких сусідніх країн, можливість перетворення України на «буферну» зону; поширення з-за кордону ідеологічно-пропагандистських матеріалів

антидержавного спрямування тощо. Існують проблеми, пов'язані також із невирішеністю міжнародно-правового оформлення кодонів і розподілом союзної спадщини. Значна частина викликів та небезпеки для цілісності й суверенітету нашої країни лежать у площині масштабних глобалізаційних та геополітичних процесів.

Саме зовнішнє втручання у справи держав із боку транснаціональних корпорацій є сьогодні однією з найсерйозніших корупційних загроз [9, с.33–34].

З цього постає питання, що потрібно зробити державі для укріплення своїх позицій у сфері оборони, економіки, політики тощо. Досвідом яких провідних країн світу слід скористатись, які напрямки реформування необхідно обрати? Так, для Європейського Союзу і НАТО стан сектору безпеки та тенденції його розвитку є важливим показником готовності до інтеграції. Європейська та євроатлантична культура безпеки є одночасно філософією, системою цінностей та стандартами повсякденної роботи, які має запровадити Україна. Європейський вибір обумовлює необхідність комплексної трансформації сектору безпеки з метою приведення його у відповідність до європейських та євроатлантичних стандартів. Вважаємо, що реформування законодавства в сфері забезпечення безпеки та оборони держави повинно мати практичне застосування, оскільки реформування – це не лише вимога провідних країн світу для подаль-

шої співпраці з Україною, а й потреба самої держави. Щодо України, то рівень злочинності в ній пропорційно відбиває ефективність змін у законодавстві правоохоронної системи, а також є наслідком змін в практичній діяльності правоохоронних органів.

Висновки

Пропонується визначити такі основні напрямки діяльності держави у забезпеченні безпеки і оборони України:

- удосконалення законодавства, в тому числі узгодження правових норм, усунення колізій та двоякого тлумачення нормативно-правових актів;
- взаємодія з іноземними державами з обміну досвідом, економічною та політичною співпрацею;
- розвиток інформаційних технологій щодо усунення загроз інформаційній безпеці України та профілактики їх виникнення;
- протидія корупції;
- зміцнення обороноздатності держави;
- профілактика загроз безпеці та обороні держави, Де пріоритетом є підвищення соціального забезпечення населення, економічне зростання, фінансова та політична стабільність у державі та ін.

Актуальним залишається потреба улагодження діяльності усіх державних органів і структур, і подолання внутрішньодержавних проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Oliker, Olga, Lynn E. Davis, Keith Crane, Andrew Radin, Celeste Gventer, Susanne Sondergaard, James T. Quinlivan, Stephan B. Seabrook, Jacopo Bellasio, Bryan Frederick, Andriy Bega, and Jakub P. Hlavka. Security Sector Reform in Ukraine. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2016. 136 p. DOI: 10.7249/RR1475-1.
2. Hendrickson D., Karkoszka A. The challenges of security sector reform. In: SIPRI Yearbook 2002: Armaments, disarmament and international security. Oxford University Press, 2002. 882 p.
3. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 № 964–IV. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T030964.html.
4. Бандурка О. М. Роль правоохоронних органів у зміцненні фінансової безпеки держави. *Актуальні питання безпеки фінансової системи держави* : зб. наукових праць між нар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 лютого 2014 р.). Харків : ХНУВС, 2014. С. 14–19.
5. Розбудова безпеки і оборони. Збірка матеріалів щодо Плану партнерських дій із створення інститутів оборони і безпеки (PAP-DIB) / за ред. Філіпа Х. Флурі, Вітлема Ф. ван Ікелена. Женева-Київ, 2006. 383 с.
6. Нерсесянц В. С. Теория права и государства. М. : Издательская группа НОРМА-ИНФА-М, 2001. 272 с.
7. Попова С. М. Роль Міністерства доходів і зборів України у забезпеченні соціальних стандартів населення. *Актуальні питання безпеки фінансової системи держави* : зб. наукових праць між нар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 лютого 2014 р. Харків : ХНУВС, 2014. С. 234–237.
8. Сиченко О. О. Соціальна безпека в системі національної безпеки держави. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]*. Сер.: Державне управління. 2012. Т. 186. Вип. 174. С. 34–38.
9. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Зовнішні корупційні загрози безпеці України. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції* : зб. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 15 квітня 2016 р.). Харків : ХНУВС, 2016. С. 32–36.

REFERENCES

1. Oliker, Olga, Lynn E. Davis, Keith Crane, Andrew Radin, Celeste Gventer, Susanne Sondergaard, James T. Quinlivan, Stephan B. Seabrook, Jacopo Bellasio, Bryan Frederick, Andriy Bega, & Jakub P. Hlavka. (2016). Security Sector Reform in Ukraine. Santa Monica, CA: RAND Corporation. DOI: 10.7249/RR1475-1 (in Eng.).
2. Hendrickson D., & Karkoszka A. (2002). The challenges of security sector reform. In: SIPRI Yearbook 2002: Armaments, disarmament and international security. Oxford University Press (in Eng.).
3. *Pro osnovy natsional'noyi bezpeky Ukrayiny* [About the Fundamentals of National Security of Ukraine]. Zakon Ukrayiny (19.06.2003 No 964–4). Retrieved from: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T030964.html (in Ukr.).
4. Bandurka, O. M. (2014). Rol' pravookhoronnykh orhaniv u zmitsnenni finansovoyi bezpeky derzhavy [The role of law enforcement agencies in strengthening the financial security of the state]. In: *Aktual'ni pytannya bezpeky finansovoyi systemy derzhavy* : zb. naukovykh prats' mizh nar. nauk.-prakt. konf. (Kharkiv, 21 lyutoho 2014 r. Kharkiv: KHNUVS (s. 14–19) (in Ukr.).
5. Fluri, Filip KH., & Van Iykelen, Vitlem F. (Reds.). (2006). *Rozbudova bezpeky i oborony* [Building Security and Defense]. In: Zbirka materialiv shchodo Planu partners'kykh diy iz stvorenniya instytutiv oborony i bezpeky (PAP-DIB). Zheneva-Kyiv (in Ukr.).
6. Nersesyans, V. S. (2001). *Teoriya prava i gosudarstva* [Theory of Law and State]. Moskva: Izdatel'skaya gruppa NORMA-INFA-M (in Russ.).
7. Popova, S. M. (2014). Rol' Ministerstva dokhodiv i zboriv Ukrayiny u zabezpechenni sotsial'nykh standartiv naselennya [The role of the Ministry of Income and Collections of Ukraine in ensuring social standards of the population]. In: *Aktual'ni pytannya bezpeky finansovoyi systemy derzhavy* : zb. naukovykh prats' mizh nar. nauk.-prakt. konf. (Kharkiv, 21 lyutoho 2014 r. Kharkiv: KHNUVS (s. 234–237) (in Ukr.).
8. Sychenko, O. O. (2012). Sotsial'na bezpeka v systemi natsional'noyi bezpeky derzhavy [Social security in the system of national national security]. *Naukovi pratsi [Chornomors'koho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu "Kyyevo-Mohylyans'ka akademiya"]*. Ser.: *Derzhavne upravlinnya*, 186 (174). 34–38 (in Ukr.).
9. Bandurka, O. M., & Lytvynov, O. M. (2016). Zovnishni koruptsiyni zahrozy bezpetsi Ukrayiny [External Corruption Threats to Ukraine's Security]. In: *Kryminal'no-pravovi ta kryminolohichni zasady protydyi koruptsiyi*: zb. materialiv IV Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kharkiv, 15 kvitnya 2016 r.). Kharkiv: KHNUVS (s. 32–36) (in Ukr.).

Надійшла 26.03.2018

РЕКОМЕНДОВАНЕ ЦИТУВАННЯ (RECOMMENDED CITATION), АНОТАЦІЇ (ABSTRACTS)

Пономарьов С. П. Основні напрямки діяльності держави у сфері забезпеченні безпеки та оборони України. Форум права: електрон. наук. фахове вид. 2018. № 2. С. 109–114. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2018_2_15.pdf

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1288922>

Висвітлюється питання реформування законодавчої бази сектору безпеки України. Зазначено про необхідність використання та запровадження міжнародного досвіду у вказаній сфері. До основних основних видів внутрішньої та зовнішньої безпеки та оборони України віднесені такі складові, як: економічна, соціальна, екологічна, політична та інформаційна безпека. Визначені пріоритетні напрямки забезпечення безпеки і оборони держави, серед яких демографічна складова, протидія корупції тощо.

Ключові слова: безпека; оборона; сектор безпеки; державні органи; реформування

Пономарев С.П. Основные направления деятельности государства в сфере обеспечения безопасности и обороны Украины

Освещается вопрос реформирования законодательной базы сектора безопасности Украины. Отмечена необходимость использования и внедрения международного опыта в указанной сфере. К основным основным видам внутренней и внешней безопасности и обороны Украины отнесены такие составляющие, как: экономическая, социальная, экологическая, политическая и информационная безопасность. Определены приоритетные направления обеспечения безопасности и обороны государства, среди которых демографическая составляющая, противодействие коррупции и т.д.

Ключевые слова: безопасность; оборона; сектор безопасности; государственные органы; реформирование

Ponomarev S.P. Basic Sectors of Activity of the State in Ensuring Security and Defense of Ukraine

The article investigates the most urgent problems which emerge in the process of ensuring security and defense of the state. The problems of reforming the legislative basis of the security sector are dealt with. The necessity of using and implementing international experience in the given sphere is pointed out. The main directions of the state bodies activities in ensuring security and defense of Ukraine are brought forward. The article analyzes the main types of hazards which constitute a threat to the national security of Ukraine. It is stressed that security and defense of the country demand well-organized coordination of activities by all the subjects ensuring the national security and also cooperation with international organizations, first of all with the European Union and NATO as well as individual countries, which includes sharing experience, economic, political, and military cooperation, providing mutual support. The security sector reformation should be planned according to definite programs, well-founded, and brought to logical completion, directed at raising the effectiveness of the security and defense sector functioning, its combat readiness, ability to defend the country's sovereignty and independence, inviolability of Ukraine's territorial integrity, and to protect human rights and freedoms, interests of the society and the state. The identified subjects of national security of Ukraine shows that the primary role in ensuring security in the country and the effective functioning security sector of Ukraine belongs to the President as head of state, Parliament and Government of Ukraine, as they define and implement public policies in this area. Defines the following main activities of the state in ensuring security and defense of Ukraine, improvement of legislation, including the harmonization of law, eliminating collisions and ambiguous regulations; interaction with foreign countries on exchange of experience, economic and political cooperation; development of information technologies for elimination of threats to Ukraine's information security and prevention of their occurrence; counteracting corruption; strengthening of state defense; prevention of threats to the security and defense of the state. Where the priority is to increase the social security of the population, economic growth, financial and political stability in the state, etc. The urgent need is to adjust the activities of all state bodies and structures and to overcome internal problems.

Key words: *security; defence; security sector; state bodies; reformation*